СБОРНИК С ДОКЛАДИ
ОТ НАЦИОНАЛНА КРЪГЛА МАСА
„МИНАЛО, НАСТОЯЩЕ, БЪДЕЩЕ“

(Етноложки четения)

Велико Търново
2026

РЕЦЕНЗЕНТИ:
1. проф. днк Маргарита Карамихова
2. проф. дин Диана Радойнова
3. проф. д-р Николай Кънев

Публикуваните в този сборник статии отразяват само личните виждания на съответните автори и редакторите и издателството не носят отговорност за съдържащата се в тях информация.

СБОРНИК С ДОКЛАДИ
ОТ НАЦИОНАЛНА КРЪГЛА МАСА
„МИНАЛО, НАСТОЯЩЕ, БЪДЕЩЕ“

(Етноложки четения)

Издателство „РОВИТА“
Велико Търново, 2026

Българска
Първо издание

Отговорен редактор доц. д-р Владимир Владов
Научен редактор проф. д-р Димитър Димитров
Редактор и коректор гл. ас. д-р Ваня Иванова

Формат 60x84/16
Печатни коли 12,4
Печат Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“,
гр. Велико Търново, ул. „Теодосий Търновски“ № 2

© Павлин Чаушев и др. – *авторски колектив*, 2026

© Издателство „РОВИТА“, 2026
НВВ ЕООД
В. Търново 5000
ул. „Г. Бакалов“ №6 В
тел./факс: 062657333
e-mail: office.HBB@gmail.com

ISBN 978-954-8914-46-8

ЗАКЛЮЧВАЩИ СИСТЕМИ И СИСТЕМИ ЗА СИГУРНОСТ В СЕЛО АРБАНАСИ[1]

Павлин Чаушев*

LOCKING SYSTEMS AND SECURITY SYSTEMS IN THE VILLAGE OF ARBANASI

Pavlin Chaushev

Abstract: This article presents a comprehensive overview of the locking systems and security mechanisms used in the architecture of the village of Arbanasi during the 17 th to 19th centuries. The focus is on their functional characteristics, decorative expressiveness, and cultural symbolism. The study analyzes the technical features of locks and metal fittings, their role in securing homes and churches, as well as their connection to folklore and religious traditions. Based on architectural and ethnographic examples from Arbanasi, the role of locking systems as carriers of artistic and semiotic meanings is clarified.

Keywords: locking systems, Arbanasi, security, decorative art, metal ornaments, locks, symbolism

Причината за написването на настоящата статия е стремежът ми да популяризирам една все още неизследвана част от традиционната българска материалната култура, а именно, старинните заключващи системи от село Арбанаси. Реално погледнато, повечето от въпросните културни паметници се датират от различни периоди: XVII, XVIII и XIX век. Това означава, че трябва да се вземат предвид

* Доц. д-р Павлин Чаушев е преподавател във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Исторически факултет, катедра „Нова и най-нова история на България“. Научните му интереси са в областта на традиционната материална култура, митологията, славянската етнология, българската народопсихология, извъневропейската етнология, историческата демография, етнологията на социализма, етнологията на града, балканската етнология, българската народна култура. e-mail: p.chaushev@ts.uni-vt.bg

[1] Статията е резултат от изпълнението на проект BG16RFPR002-1.014-0011 „Устойчиво развитие на Център за върхови постижения „Наследство БГ“, финансиран по процедура за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ № BG16RFPR002-1.014 „Устойчиво развитие на Центрове за върхови постижения и Центрове за компетентност, в т.ч. и на конкретни инфраструктури или техни обединения от Национална пътна карта за научна инфраструктура.

The article is a result of the implementation of project BG16RFPR002-1.014-0011 Sustainable Development of the Center of Excellence “Heritage BG,” funded under the grant aid procedure BG16RFPR002-1.014 “Sustainable Development of Centers of Excellence and Centers of Competence, Including Specific Infrastructures or Their Associations from the National Roadmap for Scientific Infrastructure”.

множество фактори за поръчки, доставки и възможности за техническо изпълнение, съответни на отделните исторически периоди. За селището Арбанаси са изписани много трудове, популяризирани са емблематични художествени паметници, говорено е немалко за архитектурните наследствени черти; въпреки това остават скрити редица следи от материалното културно наследство. Проучването на традиционната материална култура в българските земи често поставя акцента върху архитектурните и художествените елементи на църкви, манастири и възрожденски домове, но определени аспекти остават в периферията на академичния интерес. Един от тях е декоративната и функционална роля на заключващите системи в културния контекст на село Арбанаси. Целта на тази статия е да представи пълна картина на охранителните механизми в арбанашките постройки, като ги разгледа не само като средства за сигурност, но и като част от естетическата система на традиционното строителство.

Селището Арбанаси, възникнало като значим икономически и духовен център, съчетава в себе си укрепителна архитектура, богата символика и майсторски занаятчийски традиции. Съхранените заключващи системи в къщи, храмове и обществени сгради свидетелстват за високото равнище на техническа култура и художествен усет, характерни за периода XVII – XIX век. Тук става дума за средства и механизми, които са служили за подсигуряване на безопасността и съхранението на натрупаното богатство. В миналото тези фактори се оказват съществени, приоритетни за търговци, предстоятели на храмове и изобщо – на личности с висок социален статус. Всеизвестно е, че селището Арбанаси се превръща в привлекателна територия за такива първенци и е логично техните системи за безопасност да са също част от облика на цялостното пъстро културно наследство. От друга страна, много често, когато изследователите разглеждат определен предмет от миналото, те подсъзнателно са привлечени от формата и материала, от които е изработен, и незабавно го оценяват въз основа на тези типологични характеристики. Моята задача ще бъде не само да опиша външно различните заключващи системи, но и да обясня какви символи са заложени в тяхната украса.

Принципно всяка форма или предмет, създаден от човека, има своето утилитарно предназначение. Този предмет служи на човека, улеснява го във всекидневната му практика или задоволява други негови потребности. В процеса на развитието на селището Арбанаси

и увеличаването на богатствата, паралелно с укрепването на къщите, се усъвършенстват и предпазните механизми против злосторници или грабители. Освен сръчност и техническо майсторство при изработката на механизми като ключалки, решетки, масивни портали с обкови, сандъци и каси майсторите влагат и естетически детайли – израз на афинитет към декоративното изкуство. Вглеждайки се в различните култури можем да определим съществуването на следния принцип: в природата на човека съзнателно или несъзнателно е заложено чувството да твори съобразно законите на красотата. Колкото повече спокойствие и добри условия за съзряване се натрупват, толкова повече се засилва чувството към изящество. Перфектният пример е когато практичното и ефективно средство за безопасност съчетава в себе си характеристиките на изобразителното изкуство.

Заключващите системи на българска територия са разнообразни и лесно адаптивни, в тях подчертано се откроява както утилитарното, така и декоративното начало. Голяма част от ключалките, катинарите, вратите и сандъците от село Арбанаси през XVII – XIX век имат богата и разнообразна декоративна украса. Раждането на идеята за формата и осъществяването ѝ в материал са важни моменти в работата на майсторите ковачи (железари). В миналото производството им е било издигнато в култ, впоследствие това се е обособило като една строго пазена професия, която се е предавала тайно по наследство. Практически тези заключващи системи са принадлежали на общата битова обстановка и са осигурявали индивидуална сигурност и безопасност за цялото семейството и слугите. През различните исторически епохи тенденциозно се променят и защитните мерки от посегателство.

Селището Арбанаси, от друга страна, се оказва феномен в контекста на балканската култура, например в една от църквите се пази най-ранното изписано върху стена „Колело на живота“ (1632 г.) [**Събев, П.** 2018, с. 377–389]. Макар и в тежки времена селището процъфтява и в него се регистрират първенци, които имат имоти в различни престижни центрове отвъд река Дунав. Идеята за безопасност се е заключавала в масивните градежи, оформянето на къщи крепости и наличието на заключващи системи. Тези подходи са много характерни за Късното средновековие, граничат до известна степен с индивидуализъм и са повлияни от стратегическата близост до големия град Търново.

Не така стоят нещата обаче в миналото. Например през Античността повечето населени места и индивидуалните къщи често пъти са се намирали на открити и леснодостъпни места. Укрепени индивидуални къщи практически не се срещат по българските земи. Но след разпадането на Римската империя настъпват големи промени в методите за индивидуална и групова защита. Поради новите политически условия и липсата на сигурност големите градски центрове в равнините са практически изоставени. В резултат от новите дадености оцелялото население се установява на естествено защитени хълмисти терени. Пример за тази нова реалност е пълното изоставяне на процъфтяващия няколко века римски град Никополис ад Иструм и заселването на компактни групи сред доста по-добре защитените хълмове Царевец и Трапезица през V – VI век. През Средновековието по византийски модел се появяват и специфичните укрепени „къщи кули“. Типичен пример е средновековната Хрельова кула, както и Болярската къща в Мелник.

След завладяването на Балканите от османските турци настъпват големи промени в обществото. През XVI – XVII век село Арбанси се превръща в привлекателно място на Балканите. То получава специален статут от османските власти, което му позволява да се превърне в средищно място на богати търговци, които имат нужда да охраняват богатствата и стоката си с помощта на множество сложни заключващи системи. Тъй като през разглеждания период на територията на Балканите е продължена средновековната традиция за изграждането на вече споменатите здрави каменни къщи кули, подобни изцяло каменни постройки съществуват и в село Арбанаси. За съжаление, в селото днес е запазена само една автентична каменна къща, свързана с рода Русович. Всъщност тази фамилия е една от известните фамилии, играли съществена роля в историята и културното наследство на Арбанаси [**Горанчев, В.** 2018, с. 7]. Към днешна дата обаче състоянието на къщата е плачевно. Би било добре, ако се намерят възможности, да бъде възстановена в автентичния ѝ вид. Къщата е двуетажна и е изработена изцяло с каменна зидария. Дворът е затворен от масивна каменна порта с дебели дървени врати, които са обковани с метални гвоздеи, образуващи геометрични фигури. От вътрешната страна на свода се забелязват и следи от живописна украса, както и автентичен, непубликуван подпис с година – 1787.

Сн. 1. *Къщата на семейство Русович. Авторска снимка.*

Сн. 2. *Портата на къщата на сем. Русович. Авторска снимка.*

Сн. 3. *Портата на къщата на сем. Русович. Авторска снимка.*

Сн. 4. *Следи от цветна флорална украса върху свода на къщата на сем. Русович с подпис и година – 1787. Авторска снимка.*

Тези укрепени каменни къщи са имали за цел да предпазят влиятелни хора, богати търговци, земевладелци и други личности с висок социален статус от посегателства срещу имуществото. Поради множеството военни конфликти в Османската империя и появата на въоръжени разбойници, които безчинстват, се изграждат множество укрепени каменни къщи и къщи кули. Наблюденията и изводите на автори като Н. Тулешков, О. Будина, Н. Муцопулос, Х. Крешевлякович и др. са база за дефиниране на жилищно-отбранителните кули на Балканите през османския период като хибриден архитектурен тип, годен за дълготрайно обитаване и пасивна, а в отделни случаи активна отбрана, със значими социални функции, продиктувани от типичната за епохата логика на хладното оръжие. [**Тулешков, Н.** 2000, с. 14-15], [**Кирова, Р.** 2016, с. 257].

Тези охранителни съоръжения осигуряват сравнително добра защита за обитателите си. Причина за това са дебелите каменни стени, изградени предимно с ломени камъни, но споени със здрав варов разтвор. При част от тях вратата се е намирала на известна височина и до нея се е стигало с помощта на стълба. Вратите са дървени, но много често са обковани с желязо и дебели ковани гвоздеи. Поради липсата на мощни взривни устройства, пробиването на стените и вратите с примитивни инструменти е теоретично много трудно и изисква много време и подготвени хора. Появата на нови взривни технологии през XIX в. прави безполезни този тип охранителни съоръжения и те загубват защитната си функция.

Освен жилищно-отбранителните кули през разглеждания период се изграждат и други частни отбранителни системи. Пример за това са укрепените къщи. Константцалиевата къща от село Арбанаси е типичен образец на такава къща [**Вачев, Х.** 2008, с. 25]. На пръв поглед тя изглежда като обикновена къща, но всъщност има сложна защитна конструкция, която е подсигурена с много здрави заключващи системи. Като първа линия на защита къщата е оградена с висок зид. На югозапад се намира висока, масивно изградена каменна порта, затваряща се с двукрила дървена врата. През нея са влизали тежките кервани със стоки, закупени от собственика на дома. От северната страна на къщата има друга, по-малка еднокрила врата, предназначена за пешеходци. Започващата от нея входна линия извежда пред парадния вход на жилището. Самата къща е на два етажа. Първият е от камък, а вторият е паянтов, без еркери и чардаци. В приземния

етаж е жилището на пазача (състои се от две помещения), стая за прислугата, мазе, складове за стоки, конюшни за няколко коня, скривалище и три стълбища (главно, черно и трето, свързващо скривалището с етажа). Входът на къщата е със здрава врата, обкована с широкоглави гвоздеи.

Сн. 5. *Входът на Константалиевата къща с масивна обкована врата, дървени резета и метална заключваща система. Авторска снимка.*

Входът за избите също има решетка. Охраната на входа се е осъществявала посредством специален отвор, разположен по-високо от него. Оформен е по начин, позволяващ ефективен обстрел срещу нападатели. Вратите са се залоствали с помощта на специални дебели дървени греди, които влизат в дебелите каменни стени, както и с допълнителни метални ключалки и катинари. По този начин се осигурява сигурно заключване на сградата при необходимост. Плътно забитите гвоздеи затрудняват използването на брадва и така осигуряват допълнителна защита. Освен дървените резета тази къща разполага и с ръчно ковани железни ключалки с кръгъл въртящ се ключ.

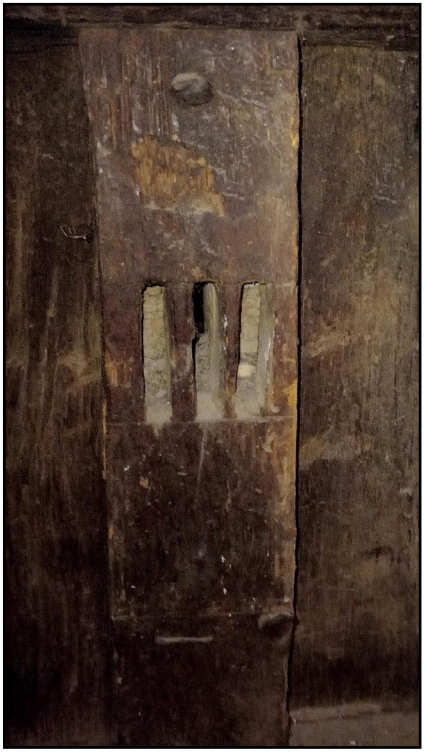

Сн. 6. *Ключ за входната врата на Арбанашкия манастир „Света Богородица“. Авторска снимка.*

Този тип заключващи системи е характерен за разглеждания период. Ключалките тогава са изработвани предимно от ковано желязо и се отличават най-вече по своята украса. За тези от XVII – XVIII в. в село Арбанаси е характерна богатата външна барокова украса. Подобни ключалки се срещат в арбанашките църкви от XVII – XVIII в. – „Рождество Христово“, „Св. Архангели“, „Св. Димитър“ и др. Характерно за тези ключалки е наличието на две спирални пружини, които притискат металното резе в заключено

Сн. 7. *Вътрешната врата на църквата „Рождество Христово“ от с. Арбанаси. Авторска снимка.*

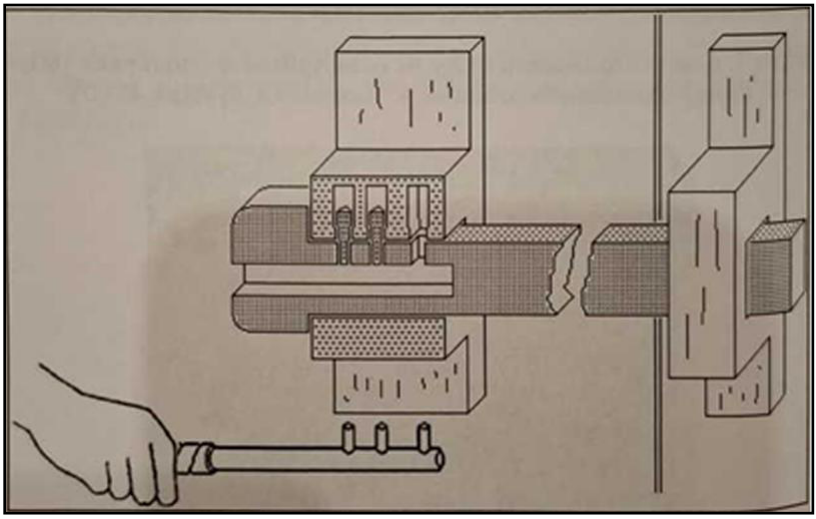
Сн. 8. *Ключалка от т.нар. „Египетски тип“ – Константцалиева къща, с. Арбанаси. Авторска снимка.*

положение. Когато в тях се постави подходящ ключ, при завъртането му се преодолява силата на пружините и езикът се отключва. Той е скосен под ъгъл от 45 градуса. Това скосяване позволява заключване на ключалката и при отсъствие на ключ в нея. Тази система е предвидена за отключване на ключалката и от вътрешната страна. Това отключване става с помощта на малко лостче, което упражнява натиск върху двете пружини. Този вид ключалки се появява за пръв път в Западна Европа и благодарение на търговията прониква и в Османската империя. Всички те имат подобна конструкция и вероятно са дело на едни и същи майстори.

Характерна особеност на вратите и заключващите системи от село Арбанаси е, че те са украсени с ковани орнаменти. Най-разпространено е използването на стилизирани растителни мотиви.

Дори подредбата на металните гвоздеи не е случайна. Те образуват предимно геометрични декоративни орнаменти. Пример за такива орнаменти е вътрешната врата на църквата „Рождество Христово“.

На първия етаж на Константцалиевата къща се намира и дървена врата с необичайна ключалка. Това е дървена ключалка от т.нар. „Египетски тип“, Споменатият тип има сходна конструкция с образците от миналото. Принципно тези ключалки се изработват изцяло от дърво, но това не пречи да са толкова популярни през различните епохи и гениални като механика. Въпреки сравнително простата си конструкция те се отличават с много добра сигурност и безотказност. Проектирани са така, че да възпрепятстват всеки опит за отваряне на ключалката, освен ако не се използва подходящ ключ (Сн. 8.). Вероятно подобни ключалки са използвани и на много други места в Западна Европа, но за съжаление не са се съхранили в автентични къщи и административни сгради поради влиянието на климата и уязвимостта на дървения материал.

Сн. 9. *Схема на „Египетски тип“ дървена ключалка с ключ. Илюстрация Davis, T. A., 2014.*

Устройството на тази ключалка е много просто. Състои се от подвижно дървено резе, закрепено за вратата с помощта на друга дървена дъска, в която е издълбан канал с ограничител в края. В горната част на вертикалната дъска са издълбани по-малки отвори. В тях са поставени дървени клинове с разширени глави, за да не изпадат от отворите

при отваряне на ключалката. При заключено положение тези клинове (секрети) проникват в отворите на дървеното резе и възпрепятстват неговото движение. Ключът действа като шифър, който изравнява нивото на секретите и позволява хоризонтално движение на резето. Конструкцията е практично замислена, но в същото време е много ефективна и сигурна. Ако непознато лице не разполага с точния ключ с необходимото разположение и дължина на секретите, няма как да се отключи вратата. Вероятно ще е изненадващо за повечето читатели, но точно тази технология се използва и в най-популярните в момента „секретни патрони“, които са неизменна част от нашето ежедневие. Разликата е, че сега те са изработени от метал и са в умален размер, но принципът на работа е напълно идентичен с този на египетските ключалки от преди близо 4000 години. Откриването на подобна ключалка в Арбанаси е изненадващо, уникално за българските територии и показва наличието на приемственост в заключващите технологии през вековете.

Заключващите системи и вратите в Арбанаси са украсени с множество стилизирани геометрични мотиви. Това са едни от най-старите мотиви, които се използват при прогресията на металните заключващи системи. Този вид украса е познат още от Средновековието. Геометричните форми са изработвани чрез изчукване, а украсата им се прави с помощта на здрави метални калеми и замби. По време на османското владичество използването на геометрични мотиви при украсата на металните заключващи системи по българските земи се засилва. Те са били допълнителна украса на множество метални предмети – врати, ключалки, катинари, обковани каси сандъци и др. С тях те се рамкират, подчертават, разделят, свързват, обединяват, засилват или отслабват [**Друмев, Д.** 1976, с. 72-73].

Освен чисто декоративната си функция тези мотиви имат и подълбоко семиотично значение. Кръгът още в древността е символ на съвършенството, на Бога или на слънцето. Заедно с пентаграма и свастиката той се възприема като един от най-древните символи в човешката история. В славянските традиции кръгът запазва асоциацията си със слънцето. От друга страна, балканските народи отъждествяват слънцето с кравай, който отразява връзката му със земеделския начин на живот, присъщ на аграрното общество.

В българските легенди са запазени редица елементи, които обясняват светлината и движението на слънцето, и те също намират отражение в орнаментиката на металните накити. Неслучайно в центъра на „Колелото на живота“, стенопис от галерията на църквата „Рождество Христово“ в Арбанаси, също е застъпен соларният символ.

Сн. 10. *Геометрична украса на врата от Константалиевата къща. Авторска снимка.*

Другият елемент, квадратът (във вариации на ромб), който се използва при украсата на заключващите системи, също има символно значение. Формата с четири страни, освен като декоративна украса, се възприема от българите (и от другите славянски народи) като графично изображение на територията, на нивата (земята), която е в основата на традиционния бит.

Друг популярен мотив, използван при украсата на металните заключващи системи, е триъгълникът. Това е един от основните символи на християнството. Той символизира Светата Троица и е знак, възприет още в епохата на ранното християнство. Триъгълникът представлява един Бог в три Лица (Света Троица), а лъчите в неговата проекция са слънцето на правдата. През Възраждането този символ започва да се използва масово в църковната украса, както и в украсата на металните заключващи системи. Неговият произход е свързан с „Всевиждащото Божие око“, което се появява като мотив в западното християнско изкуство в Средновековието и става особено популярен символ в барока през XVII в., включително и в българското възрожденско изкуство.

Сн. 11. *Изображение на Давидовата звезда, част от украсата на вратата на църквата „Рождество Христово“ от с. Арбанаси. Авторска снимка.*

Друг по-рядко използван геометричен символ при украсата на заключващите системи в България е хексаграмът или т. нар. „Звезда на Давид“. Хексаграм (шестолъчна звезда) съществува още от бронзовата епоха и е възприет от много отдалечени едни от други общества и цивилизации. Месопотамия, Индия, Гърция и Етрурия са сред местата, където тази звезда е открита, но без да е известно конкретното ѝ значение. През Средновековието хексаграмът се появява доста често в декорациите на еврейските и ислямски ръкописи и дори върху някои синагоги. Символът, който днес е известен като хексаграм, през Средновековието се нарича „Соломонов печат“. Той се свързва с магически кръг или с печат, за който се вярва, че предоставя на цар Соломон контрол над демоните. Трябва да се отбележи, че хексаграмът е използван и в християнството, и в исляма като символ със силна магическа и амулетна сила [**Sholem, G.** 1949, с. 243]. Той изпълнява ролята на талисман, който има власт да отпъжда злите духове. Вярва се, че в България хексаграмът прониква от ислямската художествена традиция през XVII – XVIII в., а не от еврейското население в нашите земи.

В украсата на ключалките и другите заключващи системи, открити в село Арбанаси, се срещат и чисто ориенталски мотиви. Това са разните модификации на палметата. Някои палмети са удължени на височина и в общия си вид са близки по форма до кипарисите. Други са разширени, но запазват характера на палметата. Срещат се и такива, които са запазили силуета на класическата палмета.

Кипарисът е също ориенталски мотив, използван както в кованото желязо, медникарството, така и в златарството у нас, само че златарите му придават по-голямо разнообразие и по-широко декоративно звучене поради по-лесната обработка и особености на материала, който те използват. Ковашките изделия са по-груби и нямат толкова много фини детайли.

Многообразно е също графичното и пластично предаване на друг източен мотив – ягодата. Нейното изображение върху металните изделия ту напомня ботаническия ѝ вид, ту се отдалечава от него. Прави впечатление обаче, че от тази доста елементарна форма ковачите създават различни орнаментни мотиви. Тя се използва в стилизиран вид при украсата на метални решетки и метални обкови на сандъци за съхранение на ценности. Разнообразието на формите, в които се открива, е резултат от склонността към лична изява при

декорирането, толкова характерна за домашните художествени прояви и за занаятите през Възраждането преди навлизането на масовото индустриално производство от Западна Европа, което залива Балканите и България след средата на XIX в.

Съществуват още редица декоративни елементи, носещи особеностите на ориенталското изкуство в изделията на българските ковачи. Те нямат конкретни имена, но предават неповторим нюанс на орнаментите върху заключващите системи.

Сн. 12. *Растителна украса на метална решетка от църквата „Рождество Христово“ от село Арбанаси. Авторска снимка.*

В Арбанаси се срещат и друг вид украси на традиционните системи за сигурност, които показват развитието на населението в селото. Тези образци носят и декоративни следи от западните стилове. Оттам са пренесени ренесансовият акант, спиралите с акантови елементи по тях, ренесансовата арабеска, бароковите завитъци и др. Към растителните мотиви се отнасят и всички познати ботанически видове, заимствани от българската природа. Някои майстори занаятчии се стараят да наподобят техния естествен вид, а за други те

са само образец, от който, при съответната обработка, се получава стилизиран орнамент, носещ личното виждане на майстора. По този начин са оформени приказни цветя, клонки, гирлянди, растителни ленти, китки, венци, рамкиращи определено поле и т. н. Трябва да се отбележи, че именно в украсата от растителни мотиви може да се открои приносът на българските майстори занаятчии в орнаментиката на металните заключващи системи.

Направеният в хода на изложението анализ помага по-добре да се разберат предназначението и сложната семантична натовареност на изображенията върху металните заключващи системи от селището Арбанаси през XVII – XIX в. Те се различават по вид и начин на изработка, но безспорно украсите им са свързани с фолклорните и религиозните вярвания на местното население.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

• ***Публикации / Publications*:**

Вачев, Х. 2008 – Х. Вачев. Арбанаси, Варна: Сдавена, 2008. [H. Vachev. Arbanasi, Varna: Sdavena, 2008.] (In Bulgarian)

Владов, В. 2012 – В. Владов. Гръцките книги в училищната библиотека (края на XVIII – първата половина на XIX в.). В. Търново: Ровита, 2012. [V. Vladov. Gratskite knigi v uchilishtnata biblioteka (kraya na HVIII – parvata polovina na HIH v.). V. Tarnovo: Rovita, 2012.] (In Bulgarian)

Горанчев, В. 2018 – В. Горанчев. Възрожденският род Русович от Арбанаси. Родова история, обществена и стопанска дейност. Велико Търново, 2018. [V. Goranchev. Vazrozhdenskiyat rod Rusovich ot Arbanasi. Rodova istoria, obshtestvena i stopanska deynost. Veliko Tarnovo, 2018.] (In Bulgarian)

Друмев, Д. 1976 – Д. Друмев. Златарско изкуство. София, 1976. [D. Drumev. Zlatarsko izkustvo. Sofia, 1976.] (In Bulgarian)

Кирова, Р. 2016 – Р. Кирова. Статут на жилищно-отбранителните кули в османския кадастър. – В: Изкуствоведски четения, София: ИИИзк. – БАН, Кн. 2, 2016, с. 253–262. [R. Kirova. Statut na zhilishtno-otbranitelnite kuli v osmanskia kadastar. – V: Izkustvovedski chetenia, Sofia: IIIzk. – BAN, Kn. 2, 2016, s. 253–262.] (In Bulgarian)

Събев, П. 2018 – П. Събев. „Колелото на Живота“ в църквата „Рождество Христово“ в Арбанаси – от средновековните визуализации до модерните 3D модели и анимация. – В: От сетивното към визуалното – в търсене на идентичността. Международна научна конференция 1 – 2 декември, ВТУ, факултет по Изобразително изкуство, 2018, с. 377–389. [P. Sabev. „Koleloto na Zhivota“ v tsarkvata „Rozhdestvo Hristovo“ v Arbanasi – ot srednovekovnite vizualizatsii do modernite 3D modeli i animatsia. – V: Ot setivnoto kam vizualnoto – v tarsene na identichnostta. Mezhdunarodna nauchna

konferentsia 1 – 2 dekemvri, VTU, fakultet po Izobrazitelno izkustvo, 2018, s. 377–389] (In Bulgarian)

Тулешков, Н. 2000 – Н. Тулешков. Крепостното строителство по време на османското владичество. – В: Балабанов, П., С. Бояджиев, Н. Тулешков. Крепостното строителство по българските земи. София, 2000, с. 274–275. [N. Tuleshkov. Krepostnoto stroitelstvo po vreme na osmanskoto vladichestvo. – V: Balabanov, P., S. Boyadzhiev, N. Tuleshkov. Krepostnoto stroitelstvo po balgarskite zemi. Sofia, 2000, s. 274–275] (In Bulgarian)

Тулешков, Н. 1989 – Н. Тулешков. Архитектура на българските манастири. София: Техника, 1989. [N. Tuleshkov. Arhitektura na balgarskite manastiri. Sofia: Tehnika, 1989.] (In Bulgarian)

Davis, T. A. 2014 – T. A. Davis. Typology of Roman Locks and Keys. Tommas Dean Pace Edition, 2014.

Phillips, B. 2005 – B. Phillips. The Complete Book of Locks and Locksmithing. 6th Edition, McGraw-Hill, 2005.

Sholem, G. 1949 – G. Sholem. The Curious History of the Six-Pointed Star: How the "Magen David" Became the Jewish Symbol. – V: Commentary, 8, 1949, pp. 243–351.

Vikan, G. 1980 – G. Vikan. Security in Byzantium: Locking, Sealing, and Weighing. Washington, D.C., 1980.

Weber, T. 2000 – T. Weber. Locks, Safes and Security: An International Police Reference. 2nd edition, Charles C Thomas, 2000.

• ***Интернет източници* / *Internet sources*:**

Лаврус, А., А. Лаврус. – А. Лаврус, А. Лаврус. Первые замки. [Lavrus, Anna, Aleksandr Lavrus. Pervie zamki.] https://www.locks.ru/infonTiat/history/pervyie-zamki.html (In Russian)

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ *Маргарита Карамихова* 5

ЗАКЛЮЧВАЩИ СИСТЕМИ И СИСТЕМИ ЗА СИГУРНОСТ В СЕЛО АРБАНАСИ *Павлин Чаушев* 12

ВЪЗРОДИТЕЛНИЯТ ПРОЦЕС ПРЕЗ ОЧИТЕ НА ЕДИН УЧИЛИЩЕН ДИРЕКТОР. ИЗ ЖИВОТА В МАЛКИЯ ГРАД *Павлин Чаушев, Иван Иванов* 30

НАЧАЛЕН ЕТАП ОТ РАЗРАБОТВАНЕТО НА ВИРТУАЛЕН ПРОЕКТ „СТАРА КЪЩА В АРБАНАСИ“ *Николай Кънев, Пламен Събев* 36

ХАРАКТЕРНИ ВЪЗРОЖДЕНСКИ НОЖОВЕ ОТ РОДОПИТЕ *Николай Кънев, Виолин Калчев* 45

РЕДКИ АРТЕФАКТИ ОТ МАТЕРИАЛНАТА КУЛТУРА НА СРЕДНОВЕКОВИЕТО ОТ СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ. НОВИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ РЕКОНСТРУКЦИИ *Кремена Маркова* 82

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ ОТ ПЕРИОДА НА РАННОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА СВИЩОВ *Николай Хрисимов* 93

ОБРОЧНИ ПАМЕТНИЦИ ОТ СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ – ГРАНИЧНИ МАРКЕРИ И САКРАЛНИ ТОПОСИ *Светлана Антова* 108

СТЕРЕОТИПИ И МЕЖДУЕТНОСНО ВЪЗПРИЯТИЕ (ПО ПРИМЕРА НА БЪЛГАРИ И КАРАКАЧАНИ) *Радослава Нейкова* 134

РАЗГЛЕЖДАНЕ НА ЮРИДИЧЕСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА БЪЛГАРСКОТО ОБИЧАЙНО ПРАВО ДО ДНЕС *Сузан Руфат* 143

ОТ УЛИЦАТА ДО ТАБЛЕТА: ДЕТСКИТЕ ИГРИ ОТ СОЦИАЛИЗМА ДО ДНЕС *Бориславa Петрова* 156

ОЩЕ ПО ВЪПРОСА ЗА КОЛЕКТИВНАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ЕПОХАТА НА СОЦИАЛИЗМА. ЕТНОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ (ПО ПРИМЕРА НА ОБЩИНА ХИТРИНО, ШУМЕНСКО) *Любомир Пашов* 169

ИНТЕРАКТИВНИ МЕТОДИ В ОБУЧЕНИЕТО ПО РУСКИ ЕЗИК ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА СТУДЕНТИ ФИЛОЛОЗИ С ДОПЪЛНИТЕЛНО МОДУЛНО ОБУЧЕНИЕ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНА КВАЛИФИКАЦИЯ „УЧИТЕЛ“ *Ваня Иванова* 180